

Boerderij bij Oirschot bouwhistorisch onderzocht

De waardevolle BUITENPLEE

Stel, je verbouwt een oud gebouw. Hoe weet je dan welke onderdelen er cultuurhistorisch gezien zo waardevol zijn dat je die beter kunt behouden? Een bouwhistorisch onderzoek licht die delen er zo uit. Dat zie je bij een rijksmonumentale boerderij bij Oirschot, uit 1923. Met nog een buitenplee. JUDITH TOEBAST

FOTO REC. EMIL UNROT

In de stal van de boerderij bij Oirschot overleggen de nieuwe eigenaren Corry en Martie van der Aa met adviseur bouwkunde Arno Schut van de Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed over de aanstaande verbouwing

FOTO BAAC, GEERT OLDENMENGER

De buitenplee is tot twee jaar geleden in gebruik gebleven

Op de grond van zijn schoonvader liet Martinus van der Aa in 1923 een boerderij bouwen, naar ontwerp van architect Frans van Bommel. Tot zijn overlijden in 1980 boerde Van der Aa daar, bij de Brabantse plaats Oirschot, waarna zijn oudste zoon Rens het bedrijf voortzette. Rens van der Aa bleef ongetrouwd, maar was verder wel een man van tradities. Hij deed alles zoals hij dat altijd gedaan had en veranderde nauwelijks iets aan zijn boerderij. Het gebouw heeft geen toilet of badkamer, alleen een buitenplee. Ook is er geen centrale verwarming. Gaskachels deden hun werk. In 2019 overleed Van der Aa, 95 jaar oud. Tot het einde woonde hij op de boerderij. En die blijft in de familie. Neef Martie van der Aa en zijn vrouw Corry zijn de erfgenamen. Zij zullen hun boerenbedrijf anderhalve kilometer verderop achterlaten om er te gaan wonen. Martie van der Aa kwam vaak op de familieboerderij, eerst bij zijn opa en oma, later bij zijn oom Rens. Het gebouw is sinds twintig jaar beschermd als rijksmonument en wordt op dit moment grondig gerestaureerd. Daarbij adviseert de Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed de betrokkenen hoe zij dilemma's het beste op kunnen lossen. De gunstige omstandigheid doet zich voor dat ook Martie en Corry aan traditie hechten en het karakter van hun familieboerderij zo goed mogelijk willen behouden. Alleen in de stal maken ze een badkamer en een slaapkamer. Als basis daarvoor schakelde Spanjers Architect onderzoeksbureau BAAC Archeologie en Bouwhistorie in. Bouwhistoricus Geert Oldemenger onderzocht de boerderij en het erf.

Oud, gaaf en bijzonder

Emil Uriot, adviseur architectuurhistorie bij de Rijksdienst, vindt bouwhistorisch onderzoek voor

de restauratie van een monumentale boerderij noodzakelijk. 'Onder het grote dak van een boerderij is vaak heel wat pragmatisch vertimmerd. Maar hoe oud, hoe gaaf, hoe bijzonder en hoe gelaagd is dit alles? Voor het antwoord zijn een bouwhistorisch onderzoek en een bepaling van de cultuurhistorische waarde onontbeerlijk. Zonder dat ben ik als een mijnwerker zonder licht.' Bouwhistorisch onderzoek vindt doorgaans plaats bij grote verbouwingen. Bij boerderijen is dat meestal op het moment dat ze een andere functie krijgen. Hierbij verdwijnen vaak sporen van het boerenbestaan. Zoals de stalrepels waar de dieren aan vast stonden, hun drinkbakken en de grup, de goot waarin de mest wegliep. Een bouwhistorisch onderzoek brengt de geschiedenis van het gebouw in kaart. Ook bepaalt de onderzoeker hoe hoog de cultuurhistorische waarde van elk onderdeel is. Dit kan als onderlegger voor de verbouwing dienen. De waardevolle delen kunnen dan behouden blijven en de aanpassingen kunnen bij de minder belangrijke stukken worden gedaan. Zo zie je bij een boerderij aan de vensters het verschil tussen het woongedeelte en het bedrijfsdeel: grote woonramen en kleine stalramen. Na het verbouwen wil je dit verschil blijven zien, ook als het stalgedeelte niet meer als zodanig dienstdoet. Voor bouwhistorisch onderzoek zijn richtlijnen opgesteld door onder meer de Rijksdienst.

Een pareltje

'De boerderij bij Oirschot is zo bijzonder', zegt bouwhistoricus Oldemenger. 'omdat het hier geen enkele moeite kost om je in te leven in de woon- en werkomstandigheden van een boer in 1923. Rens van der Aa maakte op 95-jarige leeftijd nog gewoon gebruik van het privaat tegen de buitengevel, en had geen douche. Deze boerderij is wat dat betreft een pareltje. Helaas zullen wij de laatste generatie zijn die dit soort boerderijen nog ongemoderniseerd aantreft.' We hebben hier te maken met een zogenoemde langgevelboerderij en dat is typisch Brabants. De woning, de stal en de schuur bevinden zich achter elkaar in hetzelfde gebouw, waardoor dit langgerekt is. Er zijn nog veel langgevelboerderijen uit het begin van de twintigste eeuw, maar nauwelijks exemplaren die nog zo authentiek zijn als deze. Opvallend is dat Van der Aa's boerderij voor 1923

zeer traditioneel is. Het schuurgedeelte bijvoorbeeld is nog helemaal uit hout opgetrokken. De enkele aanpassingen die er sindsdien zijn gedaan, zoals de stal moderniseren, de keuken opdelen en de plafonds afwerken, zijn geen grote ingrepen geweest. Daardoor is het interieur bijzonder goed bewaard gebleven. De oorspronkelijke indeling, met onder andere een opkamer en een kelder, is grotendeels intact. Er zijn nog bedsteden, kastenwanden, plavuizen, deuren, schilderwerk en een bakoven uit de bouwtijd.

Richting

Naast het bouwhistorische onderzoek vroeg de monumentencommissie van de gemeente Oirschot om ook de historische verkleuren van de boerderij te achterhalen. Akke de Vries-Oosterveen, adviseur erfgoed en monumenten van de gemeente, is blij met de onderzoeken. 'Ze hebben als voordeel dat iedereen van dezelfde gegevens uit kan gaan. En ze geven richting. We weten nu allemaal wat er precies het behouden waard is. De onderzoeken openen je ogen. Het bijzondere van het gebouw komt in de schijnwerpers te staan. Je kunt concreet maken waarom de boerderij een monument is. Met de onderzoeken in de hand kan de gemeente een goede dialoog met de eigenaar aangaan. We hebben dan ook een begeleidingsgroep voor de restauratie samengesteld. Daar vroeg de architect om, uit behoefte aan een soepele gang van zaken.'

Voor architect Bas Spanjers vormen de onderzoeken een waardevolle aanvulling. Hij veranderde enkele zaken aan het verbouwingsplan: 'Nu blijft een originele doorgang behouden in plaats van dat er een nieuwe komt. En we zetten er een deur naar de keuken in, zoals vroeger. Je kunt straks via een glazen portaal vanuit binnen naar de buitenplee, die de functie van toilet houdt. Bovendien krijgt het hout weer de kleuren uit 1923.' Alhoewel de boerderij nu van het nodige comfort wordt voorzien en ook verduurzaamd wordt, blijft alles grotendeels zoals het was. De nieuwe eigenaar Martie van der Aa zegt dan ook: 'Opa en oma zouden hun boerderij zo herkennen.' ❏

Judith Toebast, specialist agrarisch erfgoed bij de Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed, draagt met expertise aan deze restauratie bij. j.toebast@cultureelerfgoed.nl.

'Het kost hier geen enkele moeite om je in te leven in de omstandigheden van 1923'

FOTO BAAC, GEERT OLDENMENGER

Woning, stal en schuur bevinden zich achter elkaar in hetzelfde gebouw